

PULSZKY FERENCNÉ, WALTER TERÉZ ÚTJA A NÉMETSÉGTŐL A MAGYARSÁGHOZ.

Pulszky Ferencné (1819—1866) szűkszavú életírói¹ nagy elismeréssel emlékeznek meg széleskörű műveltségéről, különösen pedig kivételes zenei képzettségéről; melegen méltatják társadalmi összeköttetéseit is, szellemes, vonzó lényét, amellyel az az embereket magának, urának s később — az emigráció fonyadozó reményekkel és növekvő csalódásokkal teli éveiben — a magyarság ügyének is meg tudta nyerni. Ez az elismerés teljes mértékben megilleti Pulszky né egyéniségét, de különösebb érdeklődést alig támaszthat pályája iránt. Hiszen a század közepén a nemesi társadalomban a nagyműveltségű, művészi fogékonyságú, emberekkel bánni tudó asszony nem ment ritkaságszámba, az emigrációban a hitvesi hűségnek, önzetlen szolgálatkészségnek meg éppen bőven találjuk példáját.

Még kevesebb szó esik Pulszky né életírójánál irodalmi munkásságáról; rendszeresen megelégednek a könyvcímek felsorolásával. Igaz, hogy könyvei sem az esztétikai értékek, sem a szokványos irodalomtörténeti érdekességek után kutató olvasónak nem jelentenek valami sokat. Nyomtatásban megjelent naplója² a szabadságharc utáni évek memoár-irodalmának bő áradatában egy hang a sok közül, bármennyire is felfigyelünk az elbeszélő eleven temperamentumára és józan kritikájára. Magyar mondái és elbeszélései³ tárgyakkal és stílusukkal legalább is elkéstek. Ezek a mondák és elbeszélések más törekvésből, de lényegükben ugyanazon irodalmi gyökérből nőttek ki, mint a század eleje óta Pichler Karolina, Hormayr, Gaál György, Mednyánszky Alajos, Mailáth János gróf, Vogl Nep. János, Grillparzer és az osztrák drámaírók egész sorának magyar tárgyú darabjai, elbeszélései, költeményei és történelmi tanulmányai s természetes, hogy Lenau és Beck Károly költészete, az ifjúnémetek és a szabadságharc német költőinek szimpátia-megnyilatkozásai után a magyar föld „romantikus“ képe teljesen megrögződött az európai közvéleményben, úgyhogy ennek a képnek a fölfrissítése,

¹ Ferenczy József: Pulszky Ferenc. Pozsony. (Kortársaink 28—32.)
— S. Pataky: Lexicon deutscher Frauen der Feder. Berlin, 1898. II. 158.

² L. Rotter: Therese Pulszky. Wiener Mode. 2. Lg. H. 8.

³ Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame. 2 kötet. Leipzig, 1850.

⁴ Sagen und Erzählungen aus Ungarn. 2 kötet. Leipzig, 1851.

szokott díszleteivel és kellékeivel, betyárjaival, méneseivel, pusztájával és délibábjával, már eleve nem sok sikerrel kecsegtetett. Terjedelmes rajzai az amerikai életből,⁴ a nagy angol és francia társadalmi regények milieu-képeinek kissé fakó és sematizált utánzatai, gyermekek számára írt angolnyelvű karácsonyi játékaik⁵ pedig szinte már kívül esnek az irodalom területén. Azonban ezekben az írásokban irodalmi divatok átlagos tartalmi és formai sajátosságain kívül egyebeket is talál a figyelmes olvasó. Ezek a könyvek — különösen ha kiegészítjük őket a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött kéziratos naplókkal⁶ — feltárják előttünk azt a lelki folyamatot, amely az előkelő bécsi bankárleányt a magyar szabadságmozgalom cselekvő munkásai és Kossuth Lajos izzó, tántoríthatatlan párthívei közé vitte; ő valóban átélte Jókai Ankerschmidt lovagjának csodálatos belső metamorfózisát, s ez a belső metamorfózis, amely egyedül asszonyi simulékonyságból alig magyarázható, a maga egyénfölötti vonatkozásaival, mint a magyar-német viszony alakulásának tipikus jelensége igazán megérdemli, hogy foglalkozzunk vele, mert a magyarsággal életközösségben levő hazai német polgári értelmiség beolvadásának érzelmi motívumaira is fényt vet.

„In Wien erzogen, wusste ich kaum etwas über Ungarn, da ich im Jahre 1845 dahinging. In meiner Kindheit hörte ich von diesem Lande nur wenn ich Unterricht in der Geographie erhielt, wenn es in den geschichtlichen Unterrichtsstunden erwähnt wurde, geschah dies in einer Weise, die meine Aufmerksamkeiten nicht besonders fesselte.“⁷ Pulszkyné ezekben a mondatokban, amelyekkel nyomtatásban megjelent naplóját bevezeti, a visszaemlékezés ködfátyolán keresztül csak elmosódott képet ad arról a hangulatról, amely leánykori környezetében Magyarországgal és a magyarsággal szemben uralkodott. A fiatal leányt a Walter-család otthonában, a Landstrasse-i híres Razumovsky-villában, amelynek estélyein, hétfőn és csütörtökön, Bécs szellemi életének színe-java — Eduard von Bauernfeld, Anastasius Grün, a híres Rettichné és Teréz szépségének lelkes dalnoka, az öreg Hammer-Purgstall báró — találkozott, egyenesen magyargyűlölet vette körül,⁸ s ezen nem változtatott az a körülmény sem, hogy Walterék a Löwenthal-család útján Lenauval is megbarátkoztak,⁹ aki „magyar“ szerepjátszásával jóindulatú érdeklődést is tudott kelteni a magyarság iránt. Különösen Teréz atyja, Walter bankár nem szívelhette a magyarokat. Azonban a fiatal leányban a nagy jólét mellett is valami megfoghatatlan kielégületlenség forrongott,

⁴ Weiss, rot, schwarz. 5 kötet. Kassel, 1853.

⁵ Three christmas plays for children. London, 1859.

⁶ Quart. Germ. 851. és Oct. Germ. 222.

⁷ Aus dem Tagebuche einer ung. Dame 1. 1.

⁸ V. ö. Pulszky Ferenc: Életem és korom. 2. kiad. Budapest, 1884. I. 200. l.

⁹ L. L. Rotter: id. h.

szüntelen vágyakozás valami új, ismeretlen világ után, amely kívül esik a polgári életforma keretein s ahol ennek az életnek zsbibbasztó biedermeier-nyugalmát lüktető tevékenység, küzdelem váltja fel. Ez a titokban táplált polgárelleses hajlam, az uralkodó hangulattal való szembehelyezkedés gyönyörúsége az őszinte, mély egyéni vonzalom mellett is kétségtelenül közrejátszott abban, hogy az ünnepezt Walter Teréz, akinek udvarlói között Európának csaknem minden nemzete képviselve volt, éppen Pulszky Ferencnek nyujtotta kezét, akit a bécsi előkelő társaságban idegenkedés, de kissé az egzotikumot megillető érdeklődés is vett körül. A Walter-család egyik rokona, gróf Breda, kissé goromba őszinteséggel már az első találkozás után így jellemezte a fiatalok viszonyát: „Teréz bolond, Pulszky bolond, lehetetlen, hogy meg ne találják s meg ne értsék egymást.”¹⁰

A megszokott polgári életkereteken kívül eső várva-várt új világ Magyarországon tárul fel Pulszkyné előtt. Természetes, hogy naplóiban alig talál szavakat csodálkozásának, meglepetésének kifejezésére, midőn ifjúkorának legnagyobb élményéről beszámol.¹¹ Ezzel a csodálkozással, a meglepő új dolgok és körülmények szemléletével indul meg Pulszkyné belső átalakulásának, a magyarságba való érzelmi beolvadásának folyamata. Pulszky Ferenc erről a folyamatról egyetlen egy mondatban emlékszik meg: „Feleségem legrövidebb idő alatt egészen bele élte magát a magyar társaságba, magyarrá lett s hamar elfelejtette, hogy még nem régen nem volt az.”¹² Ha Pulszkyné írásain keresztül vizsgáljuk e folyamat alakulását, magyar-szimpátiáinak legerősebben tápláló forrásait a magyar társadalmi életben, a magyar történelemben és irodalomban s a magyar politikai életben találjuk.

A magyar nemesi társadalom patriarchális életmódja, közvetlensége, vendégszeretete, szolgálatkészsége és nemes önérzete hódítja meg legelőször az idegenből hozzánk került fiatal asszonyt. Azonban ennek a társadalomnak a rajzában naplóiban alig megy tovább megszokott udvarias sablonoknál, amilyenek az egykorú külföldi útirajzíróknál bőven akadnak. Különösen meglepő, hogy mennyire közel áll előadása a magyar társadalomról az angol Miss Pardoeéhoz,¹³ akit Pulszkyné személyesen is ismert, de Kossuth-ellenes politikai nézetei miatt engesztelhetetlenül gyűlölt. Azonban Pulszkyné csapongó fantáziája a sablonos elismerésen kívül meséjében¹⁴ külön emléket is állított ennek a társadalomnak, amelyben megértő szeretettel, de egyuttal finom ironiával is igyekszik lényegét megragadni. Ha

¹⁰ L. Pulszky F.: Életem és korom. Id. kiad. I. k. 195. l.

¹¹ Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame. I. k. 8. l.

¹² Életem és korom, id. kiad. I. 210. l.

¹³ The City of the Magyar, or Hungary and her institutions. London, 1840.

¹⁴ „Ein Märchen.“ Sagen und Erzählungen aus Ungarn. II. 164—220. l.

ezt a mesét megszabadítjuk a politikai célzatot szolgáló kellékeiktől, az önző uralkodótól, hatalomra vágyó államférfiaitól, korlátolt bürokrataitól, hiú hadvezéreiktől, idealizált pásztoraitól, kisembereitől s a liberális-demokrata képzeletvilág egyéb alakjaitól, amelyek Pulszkynének szinte minden „mondájában” és elbeszélésében kötelezően feltűnnek, akkor előttünk áll egy mesebeli társadalom képe, amilyenek Pulszkyné a magyar társadalmat látta: pipázó, ételben, italban bővelkedő, ártatlan kedvteléseinek élő, önmagát kormányzó emberi közösség, amely mozdulatlanságából nehezen hozható ki, de éppen passzivitásában minden erőszakkal sikeresen szembeszáll; s ennek a társadalomnak minden hibája és fogyatékosága ellenére is olyan vonzóereje van az idegenre, hogy menthetetlenül bűvkörébe sodródik, együtt érez, együtt él-hal vele. Ime, itt van mesemondó fantáziájának színeibe öltöztetve Pulszkyné saját lelki átalakulásának motiválása: magyarrá lett, mert nem tudott szabadulni a magyar társadalmi élet sajátos ígézetétől.

Jóval tárgyilagosabban, kézzelfoghatóbban fedi fel Pulszkyné a magyar történelem, nyelv és irodalom tanulmányozásából táplálkozó magyar-szimpatiait. Minél jobban elmélyed a magyar történelem tanulmányozásában, annál világosabban felismeri, hogy a magyarságnak sajátos hivatása van Európában. Rendkívül tanulságosan hasonlítja össze a kereszténység felvételét Oroszországban és Magyarországon. A magyarok — úgymond — a kereszténységgel együtt a nyugati civilizációt és lovagi becsületet is elsajátították, míg az oroszoknál a kereszténység csupán külső máz maradt, anélkül, hogy a néplélekre formáló hatással lett volna. Így lett a magyar nép, Szent István népe, az európai haladás lovagi előharcosa, az orosz nép pedig az ázsiai tunyaság zsoldosa.¹⁵ Ez az összehasonlítás mutatja, hogy Pulszkyné teljesen magáévá tette a magyar liberalizmus optimista történelemszemléletét, sőt nála az optimizmus a nyelv és irodalom vizsgálatában is erősen érvényesül. Ő, aki egész életében talán egyetlen igazán épkezélab mondatot magyarul leírni, vagy elmondani nem tudott, már nyelvünk első hallásakor ismeretlen, nem sejtett szépségeket fedez fel benne: mikor a megyegyűlésen először hall magyar szónoklatot, elbűvöli őt a nyelvünkben megnyilatkozó keleti képzelőerő, szigorú logika, az érzelmi változatok gazdasága¹⁶ és később is új, a tudomány által meg nem fejtett rejtélyeket talál csodálatos hajlékonyságában, egyszerű felépítésében, mely alig ismer kivételt s a segédigét is nélkülözhetővé teszi, szókészletének szabatosságában és prozódijában.¹⁷ Irodalmunkat — miként történetünket — szintén inkább a liberalizmus érték kategóriái, mint irodalmi szempontok szerint bírálja el: Vörösmarty hazafiságával

¹⁵ Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame I. k. 24. l.

¹⁶ U. ott 116. l.

¹⁷ „Die ungarische Stammsage.“ Sagen und Erzählungen aus Ungarn. II. 2. l.

bámulattal, de kissé értelmetlenül, szinte idegenül áll szemben,¹⁸ ellenben Garay János „Obsitos“¹⁹ a annyira megragadja, hogy egy vérszegény, költészetet és valóságot naiv módon vegyítő „jellemkép“ anyagául használja fel;¹⁹ Tompa líráját és regéit inkább köteles jóindulatból, mint őszinte meggyőződésből dicséri, Lisznyay Kálmánt, személyes ismerősét, csak anekdótaszerűen említi.²⁰ Csodálattal adózik Jókai tehetségének, de igazán művészi élvezetet nem talál regényeiben, mert folyton kizökkentik az olcsó hatáskeltő eszközök, a pongyola szerkesztésmód és a szertelenül csapongó fantázia;²¹ ez az ítélet bizonyos mértékben önkritikának is beillik Pulszkyné részéről, hiszen mondáiban és elbeszéléseiben francia regényeken nevelődött képzeletének olyan bizarr játékait szemlélhetjük, melyek jóval kevesebb fegyelmezettségre vallanak Jókai fantasztikumainál, szerkesztésmódjában pedig a művészi törekvésnek még nyomát is hasztalanul keressük. A magyar irodalom legnagyobb értéke Pulszkyné szerint természetesen Petőfi költészete példátlan őszinteségével, szenvedélyességével, mindig kielégítetlen forradalmi lendületével.²² Már házassága első hónapjaiban, mikor férje fordítgatásai és kommentárja alapján megismerte a költőt, „meg volt hatva közvetlensége által s tüstént felismerte benne a lángészt“.²³ Később azután Kertbeny fordítása alapján áradozó hangú méltatást ír a „János vitéz“²⁴ ről, amelyben a magyarság keletről hozott mesélő kedvének, képzeletbőségének legművészibb bizonyítékát véli felfedezni.²⁴

Azonban a társadalmi élet, történelem, nyelv és irodalom vonzó hátása — bármilyen erős legyen is — szinte eltörpül Pulszkynénál a nagy középponti tényező, a sajtászerűen magyar liberalizmus asszimiláló erejével szemben. A fiatal asszony új hazájában, ahol — saját szavai szerint — életének négy legboldogabb esztendejét töltötte,²⁵ csakhamar teljesen otthonos a magyar politikai küzdelmek gondolkörében, ami annál feltűnőbb, mivel férjével házasságuk első éveiben teljes visszavonultságban él az 1846-ban vásárolt szécsényi birtokon. Fogékonysága, olthatatlan művelődésvágya, éles ítélete minduntalan arra készíti, hogy új hazáját a régivel összehasonlítsa, s ez az összehasonlítás kivétel nélkül a magyarság javára üt ki. Bámulattal adózik egy-egy megyegyűlés kapcsán a magyarok politikai érettségének és iskolázottságának, amelyhez az osztrákoké nem is fogható. A szülői házban liberális atmoszféra vette körül. De

¹⁸ Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame. II. 197. I.

¹⁹ „Der Obsitos.“ Sagen und Erzählungen aus Ungarn. II. 139—142. I.

²⁰ „Der ungarische Räuber.“ U. ott. II. 124. I.

²¹ Quart. Germ. 851. 1859. Dec. 30.

²² Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame. II. 239—44. I.

²³ Pulszky F.: Életem és korom, id. kiad. I. 220. I.

²⁴ „Held János.“ Sagen und Erzählungen aus Ungarn. II. 143—163. lap.

²⁵ Aus dem Tagebuche einer ung. Dame. I. 38. I.

ez a bürokratikusan letompított liberalizmus, a Bauernfeldek, Grűnők, Grillparzerek s a művelt osztrák hivatalnokréteg joze-finista hagyományokon tengődő liberalizmusa, nyárspolgárias politizálásnak, haszontalan gyermekjátéknak tűnik föl előtte a magyar liberalizmus célkitűzéseivel és lendítő erejével szemben. Pulszkyné úgy látja, hogy Ausztriában a politika voltaképen egyetlen társadalmi osztály, az arisztokrácia mestersége, mely az egészséges politikai váltógazdaságot lehetetlenné teszi s ez a körülmény eleve halálra ítéli az osztrák liberalizmus törekvéseit.²⁶ Irodalmi és publicisztikai olvasmányai, a férjével együtt olvasott francia regény- és történetírók, az augsburgi „Allgemeine Zeitung“, melynek férje egyébként munkatársa volt — az első liberális nemzedéknek szinte kötelező szellemi tápláléka —, fokozák az emberiség haladásába vetett rendíthetetlen hitét és egyre erősítik azt a meggyőződését, hogy a magyar liberalizmus egyúttal a haladás ügyét is szolgálja s így azt mindenkinek kötelessége támogatni, akiben csak egy szikrányi érzék van a művelődés értékei iránt. Így lesz a szabadság eszméje élete szabályozó elvévé s minthogy a korabeli liberális magyar társadalom tekintélyes részét követve, a szabadság ügyét a magyarság ügyével azonosítja, így lesz a magyar szabadságmozgalom fáradhatatlan propagálójává is. Pulszky Ferenc felesége közönségtudatának átalakulásáról a következőket mondja: „Feleségem ezen nehéz időkben (1848 végén) hősi lelket mutatott. Születésére és neveltetésére nézve német, mégis hűn ragaszkodott a magyar ügyhöz, ismerte a valószínűséget, hogy vagyunkra elkobzás, személyemre halál, fogság, vagy legalább is száműzés vár, s mégis nemcsak hogy nem panaszkodott, sem semlegességre s visszavonulásra a közdolgoztól nem szólított fel, hanem buzdított egész odaadásal a magyar ügyhöz. Ismerte kötelességünket, mindent feláldozni a hazáért.“²⁷ Pulszkyné maga töredezett mondatokban írt naplóiban talán kevésbé irodalmi formában, de annál őszintébben, súlyos belső vívódásokat sejtetve tesz vallomást a magyarság mellett. Új remények felcsillanásakor a Mindenható kifürkészhetetlen útjait csodálja,²⁸ szeretettel és részvétellel csüng elhagyott szülein, de magasabbrendű kötelességeire gondolva, megnyugvást talál: „die Frau soll Vater und Mutter verlassen um dem Mann zu folgen und der Mann Frau und Kind um dem Vaterland zu folgen“.²⁹ Tudja, hogy egyik büszkeségének, a szécsényi birtoknak elvesztése nemcsak önmagát és urát, hanem gyermekeit is szegénységbe, talán nélkülözésbe taszítaná, mégsem hajlandó politikai meggyőződéséből engedni és az osztrák kormánnyal kompromisszumot kötni: „ich heisse Pulszky und bin vollkommen entschlossen, selbst wenn so für das Vermögen

²⁶ U. ott I. 139—141. l.

²⁷ Életem és korom, id. kiad. I. 422. l.

²⁸ Quart. Germ. 1859. május 2.

²⁹ U. ott. 1859 május 13.

dann heissen sollte, tout est perdu, ormis l'honneur"³⁰ Kitartásra biztatja önmagát, a magyar emigráció többi tagját, a kitartást akarja mindenekelőtt gyermekeibe is belenevelni, mert szerinte főképp ez különbözteti meg az igazán nagy embert az átlagemberétől, s egyedül ezzel lehet a magyarság ügyét diadalra vinni.³¹ S minden továtúnó reményen, újabb csalódáson, apró intrikán, személyi súrlódáson keresztül megismétli nagy fogadalmát: „Alles, alles, was ich kann für Ungarn.“³²

Pulszkyné útja a magyarsághoz a szabadságharc körüli években nem magában álló. A magyarság oldalán harcoló idegen tábornokok s a városokban működő „Kossuth-párti“ idegen beamterek többé-kevésbé tragikusan végződő konfliktusai a bécsi kormányzattal, azt mutatják, hogy a magyar társadalom, a magyar művelődés lendülete, főképpen pedig a liberális szabadságmozgalom, az idegenek között sok rendíthetetlen hívet szerzett a magyar ügynek. Mindenekelőtt azonban a hazai német polgári intelligencia érzelmi beolvadását érteti meg Pulszkyné útja: annak a rétegnek, amelynek százados életközössége volt a magyar társadalommal, amely a magyar történelmet átélte és a liberális szabadságmozgalom győzelmétől saját egyéni sorsának jobbrafordulását remélte, nem sok ösztönzés kellett, hogy a mozgalomhoz csatlakozva, német származásának és műveltségének minden emlékétől elszakadjon.

Pukánszky Béla.

³⁰ U. ott.

³¹ U. ott 1859 jún. 26.

³² U. ott 1859. jún. 17.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR

Leit. 3820-1959